

Otroški parlamenti®

Mag. Anton Toni Klančnik
Višji kriminalistični inšpektor specialist
Oddelek za mladoletniško kriminaliteto
Uprava kriminalistične policije GPU

INTERNET: MLADOSTNIKI, NASILJE IN TRENDI – VSE VEČ SKUPNIH IZZIVOV

Na Konferenci o participaciji otrok in mladostnikov², ki je lani meseca novembra potekala v Državnem zboru Republike Slovenije so mladi jasno izrazili tudi nekaj stališč glede varne oziroma boljše rabe interneta. Kot sestavni del najpomembnejših ugotovitev, ki so jih izpostavili otroci in mladostniki, je iz poglavja o pravici do informiranosti nastala sledeča:

»Ugotavljamo, da v šolah obravnavajo vsebine o varni rabi interneta in mobilnih telefonov, vendar teh znanj še vedno ni dovolj. Tudi šola nalaga učencem pripravo nalog in izdelkov za šolo z uporabo sodobnih tehnologij. Udeleženci ugotavljamo, da niso dovolj le občasne izobraževalne akcije, temveč morajo ta znanja postati del ozaveščanja vsakega otroka in mladostnika v času šolanja. Tako bodo znali zaščititi svojo zasebnost, se obvarovati pred ustrahovanjem in delovati v skladu s spletno etiko.« (točka 27)³

Pogosto je opazen strah pred neznanjem tistih, ki naj bi otrokom in mladostnikom prvi podali znanja, izkušnje in navodila, kako naj varno oziroma dobro (ustrezno) uporabljajo verjetno največji informacijsko-komunikacijski izum v človeški zgodovini – internet in z njim povezana orodja, sisteme in programe (mišljeni so predvsem splet, spletne aplikacije in družabna omrežja). Iz kriminalističnih izkušenj in s spremljanjem različnih spletnih trendov, katerim so otroci in mladostniki bolj ali manj izpostavljeni, nekateri celo podvrženi, je (nam) odraslim treba razumeti njihova ravnanja, želje, potrebe in znanja. Ali

² Konferenco so organizirali Varuh človekovih pravic Republike Slovenije, Zveza prijateljev mladine Slovenije in ZIPOM (Središče za zagovorništvo in informiranje o pravicah otrok in mladostnikov) pri ZPMS, Dijaška organizacija Slovenije in Državni zbor Republike Slovenije ob 25. obletnici sprejetja Konvencije OZN o otrokovih pravicah; konferenca je bila usmerjena k spodbudi razprave o sedanji ravni in nadaljnjem razvoju participacije otrok in mladostnikov v družbi, kar je po navedbah organizatorjev bistvenega pomena za razvoj demokracije.

³ Zaključki Konference o participaciji otrok in mladih, 13. 11. 2014, dostopni na: http://www.zpms.si/data/upload/Koncni_zapis_ugotovitev_priporocil_sklepov_Konferenca_o_participaciji_otrok_in_mladostnikov (dostop 28. 8. 2015).

pa se temu vsaj približati, ker ravno takšno védenje in znanje lahko omogoča obema (mlademu in odraslemu) dober odnos in medsebojno razumevanje.

Na javnem govornem dogodku tipa TEDx⁴ sem izpostavil, da »[...] gre za nov moment v zgodovini človeštva, otroci učijo starše, mladi učijo starejše [...]«, kar lahko vsakdo izmed nas odraslih izkoristi v korist tako otrok, mladostnikov, ki jih poučuje, vzgaja, vodi, uči, kot tudi v svojo korist, da se prav od njih nekaj naučimo. Omenjeni »nov moment« brez dvoma lahko velja v vseh odnosih med otroki/mladostniki in odraslimi (starši – otroci, učitelj – učenec, mediji – mladi, odločevalci politik – mladi itn.). Da bi skušali razumeti vsaj del tega, v nadaljevanju nizam nekaj trendov in družabnih omrežij, ki so v tesnem sozvočju s spletom in mladimi.⁵

DRUŽABNA OMREŽJA

Pri najrazličnejših trendih, ki bodo predstavljeni nekoliko kasneje, osrednjo vlogo, kot nekakšen »servis za izživljanje in sprožanje«, odigrajo družabna omrežja (ang. social networking sites). Definiranje družabnih omrežij oziroma medijev je lahko precej težka naloga; mediji so instrument komuniciranja, kot sta časopis in radio, torej bi družabne medije opisali kot družabni instrument komuniciranja. Nations (2015) pravi, da se dandanes internet uporablja precej drugače, kot so zanj značilni prvi zametki. Isti avtor pravi, da se dandanes govori o »Web 2.0«⁶, o »interaktivnem internetu« ali kar o »družabnem spletu«, kar naj bi pomenilo premike k bolj družabnemu, sodelovalnemu, interaktivnemu in odzivnemu spletu. Takšna narava spleta je naredila mnoge spremembe v družbi, v internetu samem in tehnološkem napredku (Nations, 2015).

Ker se je spremenil način uporabe interneta s ciljem vse večje komunikacije med ljudmi, je potemtakem dejstvo, da je družabno mreženje (ang. social networking) najhitreje rastoča internetna aktivnost med ljudmi. Povsem nič nenavadnega ni, da rastejo družabna omrežja (spletne skupnosti, spletne aplikacije za komuniciranje) kot po tekočem traku. Ker jih je precej, so spodaj zbrane le nekatere s kratko informacijo o njihovi vsebini oziroma namenu:

- **Facebook** (objavljanje fotografij, videoposnetkov, pošiljanje sporočil, komuniciranje z drugimi, pogoj registrirani profil),
- **YouTube** (spletna stran za izmenjavo, ogledovanje in pregledovanje videoposnetkov, ki jih je mogoče ocenjevati in komentirati ob predhodni registraciji),

⁴ Predavanje V (ne)varnem zavetju otroške sobe, 19. 2. 2015, pod okriljem TEDxParkTivoliED, dostopno na: <https://www.youtube.com/watch?v=AEe1uIQEzAI> (dostop 28. 8. 2015).

⁵ Torej otroci in mladostniki oziroma mladi so vselej mišljeni vsi, ki so mlajši od 18 let.

⁶ Ali uporabljate Web 2.0 lahko izveste, če odgovorite k sledečemu: uporabljate »gmail, google maps, facebook, twitter, youtube, skype, wikipedijo« ipd.? Če ste odgovorili z vsaj enim pritrdilnim odgovorom, potem uporabljate Web 2.0.

- **Tumblr** (mikro-blogerska platforma, mešanico med blogom in Twitterjem, omogoča objavo multimedijskih in drugih vsebin na kratko),
- **Twitter** (mikro-blogerska stran, preko katere uporabniki objavljajo kratka sporočila (do 140 znakov; t. i. tviti) ter spremljajo, se odzivajo na dejavnosti drugih uporabnikov),
- **Google+** (Interesno zasnovano družabno omrežje, omogoča selektivno mreženje, torej odkrivati in izmenjavati digitalne vsebine le s posebnimi prijatelji ali z določenimi skupinami prijateljev, združenih v krogih - ang. circles),
- **Ask.FM** (družabna stran, bazira na interakciji vprašanj in odgovorov uporabnikov; možno je nastaviti prepoved anonimnih odgovorov),
- **Pinterest** (ljubiteljem mode, umetnosti, avtomobilskim in drugim entuziastom omogoča možnost pridobiti posebno pozornost skozi njihove najljubše predmete; uporabniki objavijo fotografijo z druge spletne strani v prilagojene »oglasne deske«, dodajo komentarje; lahko spodbudi kreativnost in inspiracije),
- **Flickr** (spletno mesto za hrambo, obdelavo in izmenjavo digitalnih fotografskih in video posnetkov; če je nastavitev postavljena na »javno«, jih lahko vidi ves svet),
- **MySpace** (spletna platforma, ki omogoča uporabniku spoznati druge uporabnike; gre za veliko omrežje, z multimedijskimi vsebinami, naprednim urejanjem, ves čas je možno ohranjati stike s svojimi spletnimi prijatelji, najdejo te lahko tudi drugi),
- **Blogger** (aplikacija, ki omogoča kreiranje enostavnih blogov oziroma zapisov, vključno z objavo posnetkov),
- **Skype** (orodje, s katerim je mogoče spletno komuniciranje s prenosom slike, besedila in glasu; možno je tudi komuniciranje preko obstoječih telefonskih števil),
- **Snapchat** (komunikacijska aplikacija, s časovno omejitvijo objave fotografskega ali video posnetka preden ta izgine, kar nastavi uporabnik sam),
- **Kik Messenger** (aplikacija za pošiljanje brezplačnih besedilnih sporočil, brez omejitev, če se uporablja v osnovi obliki),
- **(Facebook) Messenger** (aplikacija, ki omogoča pošiljanje besedilnih, glasovnih sporočil, za pošiljanje fotografskih in video posnetkov, ali za klice z njihovih mobilnih naprav),
- **Instagram** (z njim je mogoče zajeti, urejati in izmenjati fotografije in do 15 sekundne video posnetke, tako javno, kot v zasebni mreži svojih sledilcev),
- **Viber** (preko njega je možno pošiljati brezplačna besedilna sporočila, fotografije, video sporočila in izvesti telefonske klice do drugih Viber uporabnikov; k sporočilom je mogoče dodati različne dodatke za popestritev komuniciranja),
- **WhatsApp** (omogoča uporabnikom pošiljanje besedilnih, avdio-vizualnih sporočil enemu ali več uporabnikom brez omejitev in stroškov),
- **Vine** (družabna medijska aplikacija, ki omogoča uporabniku da objavlja in si ogleda kratke do 6-sekundne video posnetke),

- **MeetMe** (gre za aplikacijo za »zmenkanje« po principu spregovori in spoznaj nove ljudi; a kljub temu vsebuje dodatek za »zadetke« glede na izražanje simpatij do drugih, zahteva pa veliko podatkov o uporabniku),
- **Tinder** (je aplikacija za »zmenkanje« načeloma heteroseksualnih uporabnikov, ki omogoča objavo fotografij in besedilnih sporočil, pri tem pa zajame ljudi v komunikacijo, ki so v določenem radiusu od uporabnika; ko kdo označi fotografijo drugega uporabnika z »lajkom«, aplikacija omogoči povezavo med obema uporabnikoma v neposredno komunikacijo),
- **Grindr** (aplikacija za »zmenkanje« načeloma za spletne uporabnike iz LGBT skupnosti, deluje po enakem principu kot Tinder),
- **Omegle** (gre za spletno klepetalnico in aplikacijo, ki »spravi skupaj« dva neznanca po njenem izboru, ki nato komunicirata v klepetalnici besedilno ali preko videa).

Iz predstavljenega izhaja, da je vsem tem aplikacijam oziroma spletnim stranem (platformam, portalom) skupno komuniciranje uporabnikov med seboj ali širše (množično), pogosto z besedilnimi sporočili, a tudi z fotografskimi in video posnetki. Na tak način komunicirajo tako odrasli, kot mladi.

RAZLIČNI TRENDI IN MLADOSTNIKI

Med mladostniki in nad njimi (tako v njihovo dobro, kot v njihovo škodo) so opazni različni trendi uporabe elektronskih naprav in spleta (družabna omrežja). Spodaj je naštetih le nekaj teh trendov⁷, ki so v njihovo škodo, kljub temu pa predstavljajo glavnino (zajeti so predvsem v okvir nasilja, [fizične] zlorabe, deviantna ravnanja in nekateri tvegani trendi).

Semkaj sodijo:

- **Sekstanje (ang. sexting):** označuje besedilna, pogosteje pa slikovna sporočila z nazorno seksualno vsebino, ki je med mladimi zelo popularna aktivnost. Takšna sporočila si izmenjujeta običajno dve med seboj emocionalno povezani osebi z namenom spolno vzburi drugega. Problematično utegne postati, ko med dekletom in fantom oz. partnerjema preneha ljubezensko razmerje, saj prizadeti ne-redko objavijo gole posnetke drugega na spletu. Sekstanje je možno tudi preko mobilne aplikacije Snapchat in nekaterih drugih (npr. s fotoaparatom).
- **»Motivirana spoprijateljitev«⁸ (ang. grooming):** ko odrasli storilec nagovarja otroka oziroma mladostnika k srečanju v živo, pri čemer predhodna komunikacija poteka

⁷ Namenoma dodajam poleg nekaterih slovenskih terminov tudi angleški prevod. Pogosto namreč trendi nastanejo na območju angleško govoreče populacije, nato pa se širijo tudi drugod po svetu. Tudi v Slovenijo.

⁸ Termina v slovenskem jeziku še ni.

preko informacijske ali komunikacijske tehnologije (izdaja se za njegovega vrstnika, pod pretvezo, da razume njegove stiske in razočaranja na različnih področjih, nato pa zlorabi njegovo zaupanje), da bi na samem srečanju storilec izvršil nad otrokom ali mladostnikom kakršno koli spolno zlorabo, vključno s snemanjem golote ali spolnega akta (Klančnik, 2014a).

- **Izsiljevanje za spolne namene (ang. sexual extortion):** gre za prisiljevanje posameznikov k posredovanju svojih golih posnetkov ali k izvajanju različnih spolnih aktivnosti, pri čemer storilec praviloma predhodno pridobi zaupanje svojega spletnega sogovornika ali pa mu že vnaprej zagrozi z objavo intimnih informacij, če posameznik ne bi izpolnil seksualnih zahtev izsiljevalca; slednji utegne dejanja posneti tudi v realnem času, npr. preko skype-a ali z drugimi podobnimi aplikacijami.
- **Spolna zloraba otroka v realnem času [za plačilo] (ang. live stream child sexual abuse, live streaming of abuse for payment, live distant child abuse):** lahko je sestavni del prej omenjenega izsiljevalnega procesa, ki pogosto predstavlja tako rekoč organizirano kriminalno aktivnost. Člani kriminalne združbe sprejemajo vnaprejšnja plačila uporabnikov preko spletnih finančnih instrumentov (eBay, Western Union idr.), hkrati pa tudi nadzorujejo internetne dostope do skritih lokacij, kjer se v živo in pred kamerami spolno zlorablja otroke. Ogled teh zlorab je za uporabnike plačljiv. Otroci so bodisi brezdomci ali pa jih njihove obubožane družine oddajo za spolne aktivnosti; ta dejanja se izvršujejo na skritih lokacijah na različnih območjih sveta, tudi znotraj EU (European Cybercrime Centre, Europol, 2015).
- **Internetna samomorilnost:** gre za ravnanje posameznikov, ki se preko spleta dogovorijo za izvršitev samomora, s predhodno najavo, da si želijo škodovati oziroma samopoškodovati. Takšni primeri so znani v družabnem omrežju Ask.FM. Posamezne napovedi (tj. ene osebe) so bile zaznane tako na različnih družabnih omrežjih, forumih ali blogih.
- **Spletno spolno maščevanje (ang. revenge porn), kibernetško posilstvo (ang. cyber-rape),** tudi **neprostopvoljna ali nesporazumna pornografija⁹,** kar pomeni objavo fotografskih ali video posnetkov posameznika ali posameznice, s katerim je bil storilec v zakonski, zunajzakonski, istospolni ali intimni partnerski zvezi, pri tem pa je prizadeti na posnetkih gol, v spolnem aktu ali v drugačnem nesporodbnem dejanju s seksualno konotacijo. Objava takšnih posnetkov pomeni obliko maščevanja ali sorodnega nizkotnega ravnanja storilca ob razpadu njune zveze, glavni cilj je ponižanje žrtve.
- **Kibernetško zalezovanje (ang. cyberstalking):** pomeni izrabo interneta oziroma informacijsko komunikacijske tehnologije, zlasti pa družabne spletne strani, mobilne spletne aplikacije in podobna orodja z namenom spremljati gibanje, zadrževanje in

⁹ Nekonsistentnost pojmovanja je tu očitna; za pornografijo se domneva, da ima t. i. element soglasja, prostovoljnega pristanka, dodatno opisovanje pornografije z »neprostovoljnostjo, nesporazumom« lahko daje napačen vtis o pravem pomenu. Avtor je bolj naklonjen terminu »kibernetško posilstvo«.

delovanje proti posamezniku, kot tudi z namenom nadlegovanja, napadanja ali njegove izsleditve (spletno lociranje, spremljanje posameznika).

- **Lažna [napadalna] identiteta (ang. catfish):** predstavlja trend, ko si storilec izdela lažni spletni profil na nekem družabnem omrežju (npr. Facebook) in se tudi slikovno predstavlja kot povsem druga oseba (npr. atraktivno mlajše dekle) z namenom, da bi spravil v skušnjavo nedolžne otroke in mladostnike ter se z njimi dobil na srečanju. Običajno se tako pretvarjajo storilci spolnih zlorab otrok, potencialni ugrabitelji, zalezovalci, izsiljevalci ipd. Lahko pa namesto samega srečanja, pride do spletnega izsiljevanja za finančne ali materialne koristi (plačilo, da se ne razkrije identiteta otroka, mladostnika, ki se je v spletni komunikaciji pokazal gol, storilec pa je žrtev posnel).
- **Poosebljanje (ang. impersonation)** po Žakljevi (2013) pomeni, da se storilec predstavlja kot žrtev; najpogosteje uporabi žrtvino geslo za dostop do računov in potem v imenu žrtve komunicira na neprimeren, žaljiv način (npr. pošilja sporočila s seksualno vsebino, žali druge v imenu žrtve ipd.), sem sodi tudi sprememba osebnega profila na družabnih omrežjih, ki jo naredi posameznik, ki je žrtvi ukradel geslo ipd. (prav tam).
- Žakljeva (2013) opisuje med drugimi¹⁰ izrazi tudi »outing in prevaro« (ang. **outing and trickery**), ki se po njenih navedbah nanašata na posredovanje osebnih podatkov nekemu, komur ti ne bi bili zaupani, a z namenom osramotiti žrtev. Avtorica navaja, da »prevara« pomeni prevarati nekoga z namenom zaupanja intimne informacije o sebi in posredovanje te informacije dalje (prav tam).
- **Spletno ustrahovanje, spletno zbadanje oz. spletno medvrstniško nasilje (ang. cyberbullying)** je najpogosteje povezano z mladostniki, ki z ali brez posebnega motiva objavljajo in razširjajo vznemirljive, boleče, ponižujoče, napadalne, neresnične in lažne vesti ali slikovno gradivo, ki se s pomočjo spleta zelo hitro razširi med ciljne prejemnike (osebe, ki izpostavljeno žrtev največkrat poznajo), medtem ko za žrtev pomeni brezobzirni napad na njeno intimo in zasebnost ter posledično tudi hud pritisk vrstnikov, zaradi česar lahko žrtev utрпи hude travme, psihično stisko, emocionalno izčrpanost in celo izvrši samomor iz sramu in/ali obupa (Buljan Flander in sodelavci, 2007). Kot druge oblike takšnega ustrahovanja lahko semkaj prištejemo tudi **obrekovanja in razžalitve (ang. defamation), očrnitev (ang. denigration), razširjanje laži in/ali zasebnih skrivnosti, odrinjanje (ang. expulsion), izolacija**

¹⁰ Avtorica je v svojem prispevku predstavila še nekatere druge izraze in trende, tudi nekatere, ki sem jih predstavil v tem prispevku. V poglavju Tipologija oblik kibernetnega nasilja je zajela »flaming, nadlegovanje ali harrasment, očrnitev ali denigration, izključitev/izgon ali exclusion/ostricism, zalezovanje v kibernetnem prostoru ali cyberstalking, happy slapping in sexting«. Žakljeva (2013) navaja, da so termini, ki opredeljujejo oblike kibernetnega nasilja, pogosto zelo specifični in da posledično ne-obračuna problematike v določenem jezikovnem prostoru pomeni tudi pomanjkanje ustreznih prevodov terminov. Po njenih navedbah za oblike, kot so *flaming*, *outing* in *happy slapping*, ustreznih prevodov v slovenščini še ni (prav tam), z njeno ugotovitvijo se v celoti strinjam.

posameznika (ang. social isolation), ustvarjanje sovražne spletne strani (ang. hate-page) ipd.

- Z angleško besedo »**flaming**« se označuje izmenjava nasilnih sporočil preko različnih spletnih forumov, tudi preko družabnih spletnih strani, blogov, klepetalnic, novičarskih skupin in spletnih strani z video vsebinami. Nasilneži izkoriščajo možnosti (domnevne) anonimnosti na internetu, da bi vznemirjali, žalili in/ali ustražovali druge. To dejanje lahko postane tudi del **spletnega ustražovanja (ang. cyberbullying)**.
- Z angleškim izrazom »**trolling**« se označuje namensko, zvito in prebrisano spodbujanje drugega uporabnika, da v dialogu preko spleta doseže v njemu bes, jezo in ogorčenje (jih spravijo ob pamet). Bistvena elementa »trollinga« sta, da uporabnik prepriča svojo žrtev, da bodisi resnično verjame v to, kar nekdo sporoča (najsi bo še tako nezaslišano) bodisi svoji žrtvi pod pretvezo resnične pomoči poda zlonamerne inštrukcije. Če ne pride do takšne reakcije žrtve, potem ni prišlo do »trollinga«. Zgolj izmenjava psovka, kletvic, žalitev ali izvajanje smetenja (ang. spam) ne pomeni »trollinga«. Ta dejanja so pogosta v družabnem omrežju Omegle.
- Po angleško »**Happy slapping**« ali **t.i. klofutanje za zabavo** je oblika nasilja, ki se izvaja tako, da znano ali neznan oseb storilec na hitro napade, udari, oklofuta oz. mu na fizičen način prizadene bolečino, medtem, ko s storilec to dejanje posname z elektronsko napravo (npr. mobilni telefon). Po dejanju, ki je praviloma kratkotrajno, storilci zbežijo in video posnetek objavijo na spletu, običajno na družabnih omrežjih z video vsebinami (YouTube, MySpace idr.) ali razpošljejo kar s spletnimi aplikacijami za komuniciranje preko mobilnih telefonov (Viber, WhatsApp, FB Messenger idr.). Takšni napadi načeloma niso vnaprej sistematično načrtovani, so pa posnetki z vidika storilcev namenjeni izmenjavi za zabavo.
- **Gradiva¹¹ spolnega izkoriščanja otrok (ang. child sexual exploitation material, okr. CSEM)**, trenutno bolj poznano kot **otroška pornografija¹² (ang. child pornography)**, pomeni vsakršno obliko upodobitve, dokumentiranja, snemanja ali drugačne izdelave gradiva, na katerih so prikazane ali nazorno (p)opisani posegi v spolno nedotakljivost oseb, mlajših od 18 let (otroci, mladoletne osebe). Ta gradiva so večinoma prikazana kot slikovni ali video posnetki, lahko pa so tudi v besedilni, zvočni ali kakšni drugi obliki. Posegi v spolno nedotakljivost otrok oz. mladoletnih oseb so razvidni kot seksualno nazorno poziranje, oralna, vaginalna ali analna penetracija delov telesa ali predmetov, različna druga spolna dejanja, zoofilija, bestialnost ipd., pri čemer je bistven element izdelave gradiva upodobitev, dokumentiranje in snemanje.

¹¹ Vsakršna posest, posredovanje, distribucija, obdelava, razpečevanje, objavljanje teh gradiv je inkriminirana v slovenski kazenski zakonodaji. Enako velja za razkrivanje identitete osebe na posnetku, razen ko je razkritje v interesu žrtve (nudenje strokovne pomoči, preiskovanje kaznivega dejanja, pregon storilca). Izdelava je tudi kazniva, v primeru avto-produkcije, se pregon v Sloveniji ne uvaja zoper mladoletnega avtorja (v ZDA se tudi to preganja).

¹² Strokovnjaki v preiskovalnih agencijah in nevladnih organizacijah EU opuščamo rabo termina »otroška pornografija«, predlaga se uporaba »posnetki spolnega izkoriščanja otrok« ali »posnetki spolnih zlorab otrok«.

Enako velja tudi v primerih, ko je prišlo do prostovoljnega oziroma sporazumnega spolnega akta med dvema mladoletnima oseba, a je bilo njuno spolno dejanje, npr. slikovno ali video posneto. Prav tako velja za primere, ko je mladoletna oseba sama izdelala svoje lastne posnetke spolnega akta, svoje golo poziranje, pa so bili ti posnetki (kakorkoli) posredovani drugi osebi, javnosti ali objavljene na spletu. Če gre za **gradiva s spolnimi zlorabami otrok (ang. child sexual abuse material, okr. CSAM)**, kar je ožji termin od CSEM, potem je govora o dokumentiranju (snemanju) spolnega nasilja nad otroki, oziroma mladoletnimi osebami. Vsi posnetki predstavljajo dokumentirani kraj kaznivega dejanja.

- **Izmenjava, razširjanje (ang. distribution, dissemination)** posnetkov spolnega izkoriščanja otrok ali izmenjava posnetkov spolnih zlorab otrok preko interneta niti ni več (le) trend, je že kar stalnica storilcev različnih kategorij, s katero se ukvarjajo številne preiskovalne agencije, policije, nevladne organizacije, po vsem svetu, vključno z Europolom, Interpolom in Eurojustom. To dejanje pomeni, da si različni storilci izmenjujejo posnetke teh otrok, katerih spolna nedotakljivost je bila prizadeta, hkrati pa so vse pogosteje udeleženi pri njihovem izdelovanju (= izvrševanju spolnih zlorab). Izmenjava poteka preko P2P omrežij (npr. eDonkey2000, BitTorrent, eMule, Gnutella, Gigatribe idr.), preko skritih omrežij (Deep web, TOR network) ali pa še vedno preko družabnih omrežij, forumov, blogov ipd. Znani so tudi primeri, ko se posnamejo celovečerni filmi in ti v imenu umetnosti vsebujejo prizore s spolnimi dejanji otrok oz. mladoletnih oseb.¹³
- **Izziv rezanja (ang. cutting challenge):** Tompkins (2015), ki povzema psihologa Gregoryja Jantza navaja, da gre za nevaren trend, ki ni toliko povezan s čustvi, stresom ali tesnobo, kot je bila poznana v preteklosti; je bolj simbol pripadnosti skupini vrstnikov, ki se med seboj poznajo, kar lahko pomeni tudi občutek identitete. Avtor navaja, da se mladostniki tako porežejo po rokah ali nogah, fotografirajo ureznine, posnetke pa objavijo na družabnih omrežjih, npr. na Facebooku ali pa jih zgolj pokažejo svojim vrstnikom (prav tam).

Poznani so tudi nekoliko drugačni tvegani trendi, ki ne pomenijo konkretnega nasilja in (fizične) zlorabe nad otroci, mladoletnimi osebami. Bolj gre za to, da neko, praviloma nenasilno dejanje, ki ga izvedejo, posnamejo in se s tem pokažejo vrstnikom, spletnim sledilcem oz. spremljevalcem, javnosti. Ta dejanja so običajno povezana s pomanjkanjem samozavesti, razkazovanjem moči, domnevne samozavesti, iskanje lastne identitete, uravnavanje lastnih frustracij, spodbujanje drugih k enakemu ravnanju, sledenje trendom, modnim smernicam in kratkotrajnim »muham«, izkazovanje šarma,

¹³ Precej je takšnih filmov. Kot dva konkretna primera takega filma sta srbski celovečerec Klip, drama iz leta 2012, v režiji Maje Miloš, in slovenski celovečerec Pokrajina št. 2, triler iz leta 2008, v režiji Vinka Möderndorferja. Oba filma oz. ustvarjalci so prejeli različne nagrade, filma sta bila predvajana tudi v Sloveniji. Avtor prispevka zavrača takšna izkoriščanja otrok.

atraktivnosti in postavnosti ipd. Lahko pa gre preprosto za prikaz ravnanja (samo-poškodovanje, izpovedi žrtev hudega nasilja, tudi raznih neumnosti in bahavosti), za katero posameznik želi prejeti odzive in komentarje. Takšni trendi¹⁴, ki niso nujno samo odraz mladoletnih oseb, ampak tudi odraslih, so lahko:

- **ang. planking** (posnetki posameznikov, ki ležijo z glavo navzdol na nenavadnih, tudi nevarnih mestih),
- **ang. twerking** (predvsem video posnetki posameznikov ob gibanju ali tresenju zadnjice ob ritmičnem glasbenem spremljanju),
- **ang. modelling, ang. posing** (posnetki poziranja, ne le za modne ali reklamne namene, ampak tudi za samo promocijo ob provokativnih telesnih položajih, npr. z nekaj telesne golote),
- **ang. porn-chic** (Lyncheva (n. d.) navaja, da gre za vključevanje pornografskih podob v modi in popularni kulturi, ki je pomenil dramatične kulturne premike v izgledu ženskosti in moškosti; tako naj bi nekatere javne osebnosti izgrajevale oziroma imele izdelan seksualiziran imidž, s katerim se lahko identificirajo predvsem mladostnice in mlada dekleta ter ga tudi posnemajo. Podobno velja za mladostnike oziroma mlade fante, vendar redkeje.),
- **ang. selfie, ang. naked selfie** (avto-posnetki in avto-portreti posameznikov, običajno izdelani z mobilnimi telefoni s funkcijo fotografiranja, kar posameznik izvede tako, da držeč v rokah ali s posebnim pripomočkom – palico (ang. selfie stick) fotografira samega sebe; njegova različica je, ko posameznik na opisani način fotografira samega sebe golega; podobno kot nevarna mesta pri plankingu, se nekateri posamezniki fotografirajo na nevarnih mestih),
- **razkazovanje bogastva, bogati dojenčki, bogati otroci, ang. showing richness, rich babies, rich kids** (gre za posnetke posameznikov, ki z vsebino posnetka prikazujejo svoje materialno ali finančno bogastvo, pogosto pa te posnetke objavijo na družabnih omrežjih, npr. Instagram, Tumblr, Facebook; pri otrocih in dojenčkih pa gre za to, da jih njihovi starši ali skrbniki fotografirajo ob zlatnini, vrednejših predmetih ali z večjo količino denarja, ter nato takšne posnetke objavljajo na istih družabnih omrežjih).

Opisani primeri lahko dolgoročno povzročijo, da bi posameznik imel precej težav v odrasli dobi zaradi t.i. neprofesionalnega ali neprimerne vedenja, prikazanega v družabnih medijih. Čeprav je lahko nekdo neko ravnanje izvedel v dobi odraščanja, v manj prištevem ali neprištevem stanju, v stanju izzvanosti, afektu, v podrejenem ali nadrejenem položaju, v brezizhodni situaciji, pri kriminalnem dejanju, zaradi slabega premoženjskega, zdravstvenega, psihičnega, duševnega in telesnega stanja ali v stiski, ob nezadostni izkušeni, lahkomiselnosti, naivnosti ter drugih situacijah. Objavljene zapise in posnetke na spletu, tudi če bi jih na nekem mestu odstranil, ali pa bi se posameznik

¹⁴ Angleški izrazi »planking, twerking, selfie, porn-chic« še nimajo slovenskih različic oz. prevodov.

lahko odločil, da bi odstranil lasten spletni profil oziroma zapustil družabno omrežje (ang. virtual identity suicide), je dostikrat še vedno možno poiskati te informacije in jih znova objaviti, razširiti. Mladostnike seveda najbolj zanima trenutek tukaj in zdaj, kaj bo čez npr. dvajset let jih niti ne zanima. Zanje je izrednega pomena, če bi zaradi nekega nepremišljenega ravnanja morali doživljati sramoto, občutek krivde, žalosti in ponižanja pred svojimi vrstniki, npr. z javno objavo njihove »gole fotke«. Kolegica, vrhunška kriminalistka, mi je predstavila primer dekleta, ki ji je pomenljivo dejala, da nima težav s tem, da poda izjavo za radio, pomembno je, da njeni starši in njeni prijatelji ne izvedo, da se je takšna stvar zgodila njej.

Takšne možnosti, ki jih ponuja splet, pa lahko posamezniku povzročijo ne-malo težav, vključno z reviktimizacijo. Na tem mestu ne bo odveč dobronamerna sugestija, da naj bo vsakdo pozoren, kako se v danem trenutku počuti, torej tik preden bi morda objavil nekaj, kar bi mu lahko kasneje škodovalo.

Pomemben je namen, ki se ga udejanja s takšnim ravnanjem (je pozitiven ali negativen?). Je možno ta namen oz. cilj doseči kako drugače, ne da bi kdo sebi ali komu drugemu prizadejal bolečino, strah, vznemirjenje, žalost, osramotil ali užalil? In ali je možno doseči prvotni namen tako, da kdo ne bi tega zlorabil proti posamezniku, ki je samega sebe objavil na spletu (v družabnih medijih)?

Odvisnosti so lahko posebna specifika v spletnem okolju. Pretirana raba interneta, oziroma spleta in družabnih omrežij, lahko povzroči, da posameznik opušča svoje običajne aktivnosti, hobije in obveznosti. Internetna odvisnost¹⁵, kot se ji tudi pravi, postaja vse bolj poznana kot psihološka motnja, ki pomeni pretirano rabo računalnikov in interneta, kar negativno vpliva posameznikov vsakdanjik. Ustrezno odmerjen čas za rabo interneta je tako toliko bolj pomemben, znati ohranjati ustrezno distanco pa je izrednega pomena za vsakogar (za odrasle in mlade). Semkaj je možno prišteti tudi pretirano igranje spletnih iger (ang. gaming), pretirano ali nekontrolirano igranje spletnih iger na srečo¹⁶ (ang. online gambling), odvisnost od rabe družabnih omrežij, ogledovanja pornografije in drugih video posnetkov, npr. na YouTubu, ter pri konstantnem objavljanju slefijev.

¹⁵ Kot zanimivost, Aldama (2015) navaja, da so na Kitajskem ocenili, da je takšna odvisnost med najstniki resen problem, zato so uvedli kampe zanje, na katerih z njimi delajo po vojaških metodah (ponekod s strogimi in celo nasilnimi disciplinskimi taktikami), da bi jih ozdravili internetne odvisnosti. Po nekih ocenah obstaja okrog 400 takšnih taborov in rehabilitacijskih centrov namenjenih izključno za zdravljenje internetne odvisnosti (prav tam).

¹⁶ Nikakor ne gre spregledati, da vzorniki mladih Cristiano Ronaldo, Neymar Jr in Ronaldo Nazário v reklamne namene spodbujajo k igranju spletnega pokra. Na spletni strani PokerStars.eu odkrito spodbujajo online gambling s slogani »Želiš postati milijonar na PokerStars?« in »Zbiraj delčke sestavljanke Dream Team Collection za priložnost, da osvojiš do 1.000.000 \$«. Več na: <https://www.pokerstars.eu/si/poker/promotions/dream-team-collection/> (1. 9. 2015).

Otroški parlamenti®

Slednjič je treba omeniti še prevare. Govora je o nekritičnem sprejemanju ter odzivanju (odgovarjanje) na nezaželeno, vsiljeno pošto (ang. spam), v katerih so med drugimi informacijami pojavljajo tudi neresnična obvestila o visokih loterijskih zadetkih oziroma prošnje za pomoč pri transferju denarja na osebni račun prejemnika spama. V obeh slednjih primerih se ponuja bodisi denarna nagrada v višini nekaj odstotkov prikazanega zneska bodisi je treba najprej nakazati »manjši« znesek, da bi nato uporabnik prejel obljubljeni večji znesek. Kot omenjeno, gre za prevaro.¹⁷

POGOSTO ZAZNANI ODKLONI V ŠOLSLEM PROSTORU IN SKUPNI IZZIVI

Upoštevaje predstavljene družabne spletne strani in z njimi povezane aplikacije, ki jih uporabljajo tudi otroci in mladostniki, ter izpostavljene večinoma negativne trende, je treba opozoriti na nekatere, ki se najpogosteje pojavljajo oziroma jih utegnejo zaznati strokovni delavci v šolah. Po izkušnjah sodeč se najpogosteje pojavljajo sledeči primeri: spletno ustrahovanje z vsemi oblikami žaljenja, obrekovanja, poniževanja, ter posest in razširjanje slikovnih oziroma video posnetkov otrok in mladostnikov (v neprimernih situacijah, vključno z goloto in v spolnih aktih) ter z obema trendoma povezani sekstanje, t.i. motivirana spoprijateljitev in izsiljevanja. Pojavljajo se tudi žaljivi in sovražni zapisi, komentarji ter posnetki pedagoških delavcev.

Kljub temu je še pred zaznavo takih primerov pomembna predpriprava šol na možen pojav teh dejanj. Mišljeni so preventiva, osveščanje ter vizija šole o tem fenomenu, slednjič pa tudi strategije, ki bodo pomagale k zaježitvi teh odklonov v šolskem prostoru.

Pod prvo kategorijo ukrepov so mišljeni izobraževanje in usposabljanje učiteljev, učencev in dijakov ter njihovih staršev. Dokaj učinkovito je to izpeljati do strokovnega kadra v šolah ter do učencev in dijakov (izvedba delavnic, specialnih učnih ur, namenskih 15 minut vsak teden, npr. med razrednimi urami, izvedba preventivnega dneva, obisk strokovnjakov na šolah, udeležba šolskih delavcev na posvetih, zunanjih usposabljanjih, iskanje kratkoročnih in dolgoročnih rešitev posebej za vsako šolo posebej ipd.), precej težavno pa je še vedno sodelovanje staršev, na njim namenjenih izobraževalnih in ozaveščevalnih delavnicah (njihova udeležba je pogosto nizka).

Pod drugo kategorijo pa so mišljene strategije, kako doseči ustrezno spletno kulturo vseh udeleženi. Ocenjujem, da je interaktivno sodelovanje otrok oziroma mladostnikov z učitelji ter starši ključnega pomena. Izvedba dogodkov, kjer eni in drugi in tretji sodelujejo

¹⁷ Obstajajo še mnoge druge vrste prevar in spletnih goljufij, glede katerih svetujem ogled spletne strani SI-CERT-a (Slovenian Computer Emergency Response Team), nacionalnega odzivnega centra za obravnavo incidentov s področja varnosti elektronskih omrežij in informacij. Povezava: <https://www.cert.si/>.

Otroški parlamenti®

kot enoten tim, kjer naj skupaj poiščejo skupne izzive, težave, a tudi skupne rešitve. Ni dovolj postaviti zgolj neka pravila vedenja, ki niso rezultat skupnega, tvornega dela vseh treh skupin, ampak pravila bodo zaživel, v kolikor bodo lahko sestavljena v resnični skupni želji vseh udeležencev.

Ko do teh odklonov že pride, bodo prej omenjeni pristopi omogočili proaktivno reševanje problemov. Če teh ni, potem bo običajno prišlo do »gašenja požarov«.

Po drugi strani pa se ob zaznavi teh dogodkov vsak strokovni delavec v šolah sooči z ovirami in (novimi) izzivi. Porajajo se mnoga vprašanja, zlasti, kako se soočiti z njimi, kaj storiti, koga poklicati, kako ravnati, da se ne škoduje otroku oziroma mladostniku, naj se takoj pokliče starše, naj to rešuje samo svetovalna služba, ali pa kar ravnatelj šole, naj se vključi še druge službe izven šole (npr. socialno službo, nevladno organizacijo, psihologa, kriminaliste), naj šolski delavec odvzame elektronsko napravo otroku, kako naj z njo ravna, naj takoj pogleda, kaj je posneto, oziroma naj prebrska vsebino mobilne naprave, naj prepove rabo elektronskih naprav pri pouku, kam naj shrani napravo in druga vprašanja.

Dodatna vprašanja, ki se pojavljajo ob zgoraj predstavljenih primerih: je strokovni delavec že kdaj zaznal kak tak primer, kako se je lotil tega, je po dogodku seznanil sodelavce o svojem odzivanju, da se izmenjajo izkušnje, ponovno - so bili starši obveščeni in kako so reagirali, kako je šolski delavec reagiral na reakcijo staršev, kako se je počutila žrtev in kako povzročitelj nasilja, kako se je počutil strokovni delavec šole, ali ima podporo šole, vodstva šole in šolskega kolektiva, ima šola izdelane protokole ravnanja, jih je treba kako dopolniti, kaj je pravzaprav naredila šola ob pojavu teh primerov, je bila podana prijava, za katere primere je bila in za katere ne, zakaj, ter komu je bila podana prijava, je morda o primeru učitelj seznanil le šolsko svetovalno službo, sam pa se ni hotel vpletati oziroma je hotel imeti »nič« s tem dogodkom, je morda že kdo drug prej zaznal tak primer, pa je počakal, da bo še kdo drug zaznal problem, pa bo slednji seznanil interno službo šole, ali pa sta nemara skupaj stopila in aktivno sodelovala pri razrešitvi težave (primera), je to v pristojnosti šole, šolskega sveta staršev, socialne službe, zdravstva, strokovno podkovanе nevladne organizacije, svetovalnega centra, zavoda za šolstvo, policije, tožilstva, sodstva, drugih? Se je možno o primeru s kom posvetovati?

Odgovori na ta in morda še na mnoga druga vprašanja so precej težavna. Namen izpostavljenih vprašanj je v tem, da se lahko šolske sredine lažje fokusirajo na izzive, ki so pred njimi, da bodo lažje zastavile svoje preventivne dejavnosti, izobraževanja ter strategije za ravnanje v prihodnosti. Brez kančka dvoma se je modro posvetovati o primeru, ker se bo večino preostalih vprašanj razrešilo po sistemu padajočih domin.

Otroški parlamenti®

Na tem mestu se je morda pametno vprašati o starših. Torej kaj pa starši? Nekoč sem zapisal¹⁸, da je skrb zbujujoče pogostokrat tudi neodgovorno ravnanje staršev do otrok, ki imajo ob njihovi viktimizaciji večkrat pretirano visoka pričakovanja o delu preiskovalcev in drugih v strokovni mreži pomoči (pedagogov, svetovalcev, socialnih delavcev, psihologov, ravnateljev idr.), čeprav največkrat ne sprejmejo, da del odgovornosti sloni tudi na njih. Namreč obstajajo starši, ki v družabnih omrežjih že najmlajšim vzpostavljajo profile, posnetke svojih otrok nekritično objavljajo na spletu, mnogi niti ne poznajo delovanja spleta in orodij, otrokom priskrbijo najsodobnejše mobilne telefone, v otroških sobah jih pustijo same z »računalnikom«, skorajda ni spodbud k spletnemu bontonu, varstvu osebnih podatkov, spoštovanja drugih itn.

SKLEPNO

Ob predstavljenem vsi potrebujemo vizijo, h kateri je treba stremeti in jo sprejeti v vsakdanje delo z otroki, mladostniki in njihovimi starši. Moj kolega Colm Gannon, ki dela kot preiskovalec v Uradu za notranje zadeve Nove Zelandije, je na usposabljanju COSEC v Nemčiji jasno povedal, da potrebujemo (strokovno) mrežo, da premagamo omrežje(!).¹⁹ Ob tem je pojasnil, da lahko v dobro otrok in mladostnikov delujemo le, če združimo moči kot neka strokovna mreža z znanjem, izkušnjami, predanosti in etičnemu ravnanju, ter da delujemo nasproti tistim, ki bodisi škodujejo otrokom, mladostnikom bodisi jim omogočajo tvegana ravnanja. Na vabljenem predavanju sem predstavil, da je izkoriščanje otrok (tudi spolno) družbeni problem, ne le šolska ali policijska zadeva (Klančnik, 2014b). Že res, da je bilo prej omenjeno usposabljanje neposredno povezano z zaščito otrok pred spolnim izkoriščanjem preko interneta, pa je Gannonove besede moč razumeti širše, tudi za raznovrstne oblike nasilja, zlorab in drugih deviantnih ravnanj, s katerimi se lahko soočijo šole s (zgoraj predstavljenimi) preventivo, osveščanjem in vizijo, ter s šolskimi strategijami.

Da ne bo pomote: niso le mladi tisti, ki hodijo po robu varnosti interneta, ampak tudi njihovi starši, skrbniki, javnost in družba, ki dopuščamo takšno hojo po robu. Razlika med enim in drugimi je le v vzrokih za »hojo po robu«.

Odrasli ne smejo (ne smemo) pozabiti: cele generacije dandanašnjih otrok se rodi z računalniki in tablicami (Klančnik, 2015) in zanje predstavljajo sredstvo za vzpostavljanje in izgradnjo lastne identitete. Če te ni na »fejsu« (beri: družabnem omrežju), potem te ni nikjer, je možno slišati. Dejstvo je, da si mladi nabirajo izkušnje, se učijo, testirajo svoje

¹⁸ Glej Klančnik, 2014.

¹⁹ »We need a network to defeat a network!«, Colm Gannon, NZ Department for Internal Affairs, 8. 10. 2014. Avtor prispevka sem se udeležil 9-dnevnega usposabljanja v LAFP-NRW Policijski akademiji (Selm, Nemčija), ki je potekalo pod pokroviteljstvom Europol. Usposabljanje se imenuje »COmbating the Sexual Exploitation of Children on the Internet (COSEC)«.

Otroški parlamenti®

zmožnosti, ugotavljajo kaj je prav in kaj narobe, iščejo informacije v zvezi z njimi samimi (npr. o spolnosti, odraščanju), gredo skozi spoznavne procese, iščejo somišljenike, socialne stike, možnosti za lastno promocijo, iščejo svojo samopodobo, izgrajujejo lastno identiteto, samozavest, mnenja vrstnikov štejejo tudi tu preko spleta, verjetno so tudi tekmovalni ipd.

Odrasli: mnogi, ker se ne spoznajo na »novotarije«, ki jih prinaša svetovni splet, družabna omrežja in vsa s tem povezana IKT tehnologija, raje opustijo možnosti, ki jim ga ravno vsa ta »novotarija« prinaša; možnosti naučiti se, sprejemati in dajati zgled svojim otrokom/mladostnikom, konkretneje soočiti se z izzivi sodobnega starševstva in najti rešitve za vzgojo, podporo in pomoč svojim otrokom/mladostnikom, ter po drugi strani posledično opuščajo vse te dolžnosti in odgovornosti do njih, ter jim pod pritiskom njihovih vrstnikov in potrošništva pogosto popustijo – in jim npr. kupijo najmogočnejše elektronske naprave, ki jih ne eni ne drugi niso zmožni uporabljati z vsemi možnostmi, ki jih ponujajo. Posebno mesto v odnosu med staršem in otrokom ima tudi samo potrošništvo, o katerem Bauman (2009) pravi, da je družbeni pojav, ki predstavlja glavno gibalno silo družbe, in sila, ki koordinira reprodukcijo sistema, družbeno integracijo, razslojenost in oblikuje posameznike.

Witmerjeva (2015) pravi, da so mladostniki neprepoznavni, če bi bili ob robu trenutnih modnih muh in trendov, ter poudarja, da je vzrok temu njihova dejavna izgradnja lastne identitete. Zanimivo je tudi, da avtorica predstavi tudi, da vsakokrat ko se kaj novega pojavi med vrstniki, bodo vsi to preverili, morda preizkusili. Če se bo obdržala le hipoma, potem gre bolj za »muho«, če pa ta reč ostaja med njimi dalj časa, potem postane trend (prav tam). Toda ne gre spregledati, da so nekatera početja otrok in mladostnikov neogrožujoča, spet druga pa precej nevarna. In tudi nekatere situacije so tiste, za katere najpogosteje niso sami krivi, da je do njih prišlo, npr. ob vmešavanju tretje osebe v njihovo odraščanje, ko izkoristi njihovo naivnost, neznanje, neizkušnost ipd. Na tem mestu so odrasli, predvsem starši, šele nato vsi drugi, prva »bojna linija«. Vsak starš si za svojega otroka, mladostnika želi najboljše, zato je prav, da vsi trije stopimo skupaj – otroci in mladostniki, njihovi starši in strokovnjaki. Starševstvo ne pozna bližnjic, zato so na razpolago strokovnjaki, ki lahko odstrejo tančico dvoma, ponudijo podporo, pomoč in smernice za ustrezno ravnanje, ter relevantna znanja in izkušnje.

Internet ponuja neslutene možnosti pozitivnih stvari, kreiranja idej, vzpostavljanja zdravih odnosov, novih znanj, vizije za prihodnost, za vse in za vsakogar. Naj bo internet tisti, ki vsem ponuja paleto možnosti in priložnosti, takšnih – lepih, igrivih in pomembnih.

Prav je, da morajo tudi otroci in mladostniki imeti možnost izraziti svoje mnenje, na odraslih pa je, da jih slišimo in ravnamo v njihovo največjo korist.

Otroški parlamenti®

VIRI IN LITERATURA:

- Aldama, Z. (2015). *Inside the Chinese boot camp treating Internet addiction*. The Telegraph. Dostopno na: <http://www.telegraph.co.uk/news/health/11345412/Inside-the-Chinese-boot-camp-treating-Internet-addiction.html> (1. 9. 2015).
- Bauman, Z. (2009). *Consuming life*. Cambridge, Malden: Polity Press.
- Buljan Flander, G., Krmek, M., Borovec, K., Muhek, R. (2007). *Nasilje preko interneta – cyberbullying*. Zagreb, Poliklinika za zaščito djece grada Zagreba, <http://www.poliklinika-djeca.hr/>.
- European Cybercrime Centre, Europol (2015). *Commercial Sexual Exploitation of Children Online*, strateško poročilo. European Financial Coalition against Commercial Sexual Exploitation of Children Online, dostopno na: https://www.europol.europa.eu/sites/default/files/publications/efc_strategic_assessment_2014.pdf (30. 8. 2015).
- Holly, R. (2015). *What is Google+, and who actually uses it?*, Mobile nation. Pridobljeno na: <http://www.androidcentral.com/what-google-and-who-actually-uses-it> (29. 8. 2015).
- Klančnik, A. T. (2013). *Internetno medvrstniško nasilje*. Radovljica, Didakta, Letn. 23, št. 163.
- Klančnik, A. T. (2014a). *Ukradeno dostojanstvo: spolno zlorabljeni in izkoriščeni otroci nikdar niso nastopali v »otroški pornografiji«*. V: Jager Aguis, I. (ur.), *Otrokove pravice v Sloveniji - Od normativnih standardov do učinkovitega varstva*, Zbornik ob 25-letnici Konvencije o otrokovih pravicah. Fakulteta za družbene vede UL, Založba FDV, Ljubljana, in Ministrstvo za zunanje zadeve RS.
- Klančnik, A. T. (2014b). *Child Sexual Exploitation online - Common Challenges*, vabljen predavanje. Ljubljana, International Expert Science Conference EDUvision 2014, »Modern approaches to teaching the coming generations«.
- Klančnik, A. T. (2015). *V (ne)varnem zavetju otroške sobe, predavanje*. Javni govorni dogodek TEDxParkTivoliED, 19. 2. 2015. Dostopno na: <https://www.youtube.com/watch?v=AEe1uIQEzAI> (dostop 28. 8. 2015).
- Lynch, A. (ni datuma). *Porn Chic*. Berg Encyclopedia of World Dress and Fashion (Berg Fashion Library), Volume 10, Global Perspectives. Dostopno na: <http://www.bergfashionlibrary.com/view/bewdf/BEWDF-v10/EDch10915.xml> (1. 9. 2015)
- Nations, D. (2015). *What is Web 2.0? How Web 2.0 Is Defining Society?*. Pridobljeno na: <http://webtrends.about.com/od/web20/a/what-is-web20.htm> (29. 8. 2015).
- Tompkins, J. (2015). *A dangerous trend among kids: 'The Cutting Challenge' on social media*. Q13Fox. Pridobljeno na: <http://q13fox.com/2015/06/02/a-dangerous-trend-among-kids-the-cutting-challenge-on-social-media/> (29. 8. 2015).
- Witmer, D. (2015). *How Parents Can Keep Up with Teen Fads and Trends*. Pridobljeno na: <http://parentingteens.about.com/od/teenculture/a/teen-fadstrends.htm> (1. 9. 2015).
- Zaključki Konferenca o participaciji otrok in mladih, 13. 11. 2014, dostopni na: http://www.zpms.si/data/upload/Koncni_zapis_ugotovitev_priporocil_sklepov_Konferenca_o_participaciji_otrok_in_mladostnikov (dostop 28. 8. 2015).

Otroški parlamenti®

Žakelj, T. (2013). *Nasilje med mladimi v kibernetskem prostoru: Neraziskanost pojava v Sloveniji*. Ljubljana, Slovensko sociološko društvo, Fakulteta za družbene vede UL, Družboslovne razprave, Letnik XXIX, št. 74. Pridobljeno na: <http://druzboslovne-raprave.org/clanek/pdf/2013/74/6/> (29. 8. 2015).

Pomembne spletne strani:

- Common Sense Media, <https://www.common sense media.org/>.
- Ins@fe, <http://www.saferinternet.org/>
- No Bullying, <http://nobbullying.com/>.
- Policija, <http://www.policija.si/>
- Projekt TOM (telefon), <http://www.e-tom.si/>
- SAFE-SI, Center za varnejši internet, <http://safe.si/>
- SI-CERT, Nacionalni odzivni center, <https://www.cert.si/>
- Spletno oko, Točka za prijavo sovražnega govora in posnetkov spolnih zlorab otrok na internetu, <http://safe.si/spletno-ok>
- TOM Telefon, <http://safe.si/center-za-varnejši-internet/o-centru/tom-telefon>
- UNICEF Slovenija, <http://www.unicef.si/>
- Varni na internetu, <https://www.varninainternetu.si/>